

Μια μικρή σειρά για μέγιστα θέματα¹

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ Ι. ΚΥΡΤΑΤΑ

Το **Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ)** έχει εγκαινιάσει από το 2013 μια νέα σειρά που την αποκαλεί *Minima*. Πρόκειται για πολύ μικρά βιβλία που ασχολούνται με θέματα φιλοσοφίας, ιστορίας, πολιτικής, κοινωνιολογίας και τέχνης. Ιδιαίτερη θέση στη σειρά έχουν μελέτες για την παραγωγή του βιβλίου, την ιστορία και το μέλλον του. Έως σήμερα έχουν κυκλοφορήσει εννέα τόμοι, ενώ αναμένονται σύντομα και άλλοι.

Εάν οι πρόσφατες αναφορές στη δημοκρατία της Βαϊμάρης σάς έχουν προκαλέσει κάποιο ενδιαφέρον, έχω να σας συστήσω πρώτο και καλύτερο ένα πολύ χρήσιμο ανάγνωσμα. Ο Έρνοτ Κασσίρερ, που υπήρξε ο πρώτος εβραϊός πρίτανης γερμανικού πανεπιστημίου το 1929, συνέταξε μιαν αισιόδοξη αποτίμηση αυτής της εύθραυστης, όπως αποδείχτηκε, δημοκρατίας. Τον δημοοργήθηκε η πεποίθηση ότι είχε φτάσει η στιγμή για την πραγμάτωση των μεγάλων ιδανικών του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Όπως φάνηκε πολύ σύντομα ωστόσο, η δημοκρατία της Βαϊμάρης βάδιζε ήδη προς την κατάλυση της. Τέσσερα μόλις χρόνια μετά τη συγγραφή του άρθρου του, ο Κασσίρερ εγκατέλειψε τη Γερμανία για να διασώσει τη ζωή του και να διαφυλάξει την αξιοπρέπειά του. Πρόκειται για μια καλή υπενθύμιση ότι καμιά δημοκρατική κατάκτηση δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Είναι και αυτό ένα από τα διδάγματα του Διαφωτισμού. Το μικρό βιβλίο στο οποίο αναφέρομαι εκδόθηκε το 2013, πρώτο στη σειρά *Minima*, των εκδόσεων του **ΜΙΕΤ** – μια μικρή σειρά, για μέγιστα θέματα.

Κύριο χαρακτηριστικό της, το μικρό μέγεθος των βιβλίων, κατάλληλο για την τσέπη, το λεωφορείο και το μετρό. τις στιγμές ανάπαυλας και τις στιγμές χαλάρωσης ή έντασης πριν από τον ύπνο. οι επιμελημένες μεταφράσεις, τα σύντομα και κατατοπιστικά επίμετρα, η καλαισθησία – η ποικιλία των θεμάτων της και η επικαιρότητα των επιλογών της.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Αν σας έχουν αιφνης απασχολήσει

οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά, η διαδρομή του μετρό και του ηλεκτρικού, προσέξτε το δεύτερο βιβλίο της σειράς. Με μοναδική ευαισθησία, ο Τόντ Τζαντ ξεδιπλώνει τη συμβολή των σιδηροδρόμων στην πορεία προς τη νεωτερικότητα. Εξηγεί πώς η εξέλιξη αυτή, που

δεν έχει ακόμα συμπληρώσει δύο αιώνες, αναδιοργάνωσε ριζικά τη λειτουργία και την αίσθηση του χρόνου και του χώρου. Πώς εισήγαγε στην καθημερινή ζωή τους πίνακες δρομολογίων, το περίοπτο ρολόι του σταθμού και τη γενικευμένη χρήση των ρολογιών. την καθιέρωση της πρώτης, της δεύ-

τερης και της τρίτης θέσης επιβατών – μαζί και τα πρωτοκλασάτα ή δευτεροκλασάτα επιτεύγματα τα γραφεία ταξιδίων και τους ταξιδιωτικούς οδηγούς. Κυρίως την πολεοδομική ανάπλαση των σύγχρονων πόλεων, εγκαθιστώντας μεγαλόπρεπους σταθμούς επιβίβασης σε περιβλεπτες τοποθεσίες.

Παρομοίως κεντρική θέση στη ζωή των πόλεων κατέχουν βεβαίως σήμερα τα αεροδρόμια. Αλλά για να ενσωματωθούν ουσιαστικά στην καθημερινή ζωή ως πύλες εισόδου και εξόδου έχουν ανάγκη από μέσα σταθερής τροχιάς: ηλεκτρικούς σιδηροδρόμους, υπογείους ή προσοπιστικούς. Και επιπλέον, όπως δείχνει ο Τζαντ, ακόμα και για μεγαλύτερες διαδρομές, τα τρένα δεν έχουν εξαντλήσει την προσφορά τους και επανέρχονται με νέα δυναμική στον ανταγωνισμό τους με το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο.

Η μόνη σημαντική προσθήκη που θα θελήσουμε να κάνουμε στο εμπνευσμένο αυτό βιβλίο είναι γύρω από την αξία των λιμανιών, που έπαιξαν και παίζουν στον τόπο μας μεγαλύτερο ακόμα και ανατικατάστατο ρόλο στον ρυθμό των μετακινήσεων και στην ενσωμάτωση του κατακερματισμένου γεωγραφικά χώρου. Δεν έχουμε παρά να σκεφτούμε τη θέση που κατέχουν στη ζωή των νησιών και των πολυάριθμων παράκτιων οικισμών.

Η ΔΟΞΑ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ

Αν μας ενδιαφέρει η δόξα των σιδηροδρόμων, που για πρώτη φορά στην ιστορία συρρίκνωσε δραματικά το χρόνο και ενσωμάτωσε την υδρόγειο, θα πρέπει ασφαλώς να σταθούμε και στη δόξα των εντύπων. Το βιβλίο, στη σημερινή του περίπου μορφή, έχει ιστορία που πλησιάζει τα δύο χιλιάδες

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ MINIMA

Ernst Cassirer, Η ιδέα του ρεπουμπλικανικού πολιτεύματος - Διαφωτισμός, μετάφραση από τα γερμανικά: Γιώργος Ανδρουλιδάκης, Γιώργος Ξηροπαΐδης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2013, 77 σελ.

Tony Judt, Η δόξα των σιδηροδρόμων, μετάφραση από τα αγγλικά: Κωστούλα Σκλαβενίτη, επίμετρο: Σταύρος Ζουμπουλάκης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2013, 78 σελ.

Anthony Grafton, Το έντυπο σε κρίση. Το βιβλίο εξαϊλώνεται, μετάφραση από τα αγγλικά: Παναγιώτης Σουλτάνης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2013, 107 σελ.

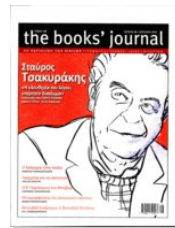
Conor Fahy, Εισαγωγή στην κειμενική βιβλιολογία, μετάφραση από τα ιταλικά: Στέφανος Κακλαμάνης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2013, 134 σελ.

M. H. Abrams, Τι είναι μια ανθρωπιστική κριτική;, μετάφραση από τα αγγλικά: Άρης Μπερλής, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2014, 97 σελ.

Erich Auerbach, Ο Τζαμποπατίστα Βίκο και η ιδέα της φιλοσοφίας - Φιλολογία της παγκόσμιας λογοτεχνίας, μετάφραση από τα γερμανικά: Γιώργος Ανδρουλιδάκης, Κώστας Σπαθαράκης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2016, 85 σελ.

Richard Sennett, Ο ξένος. Δύο δοκίμια για την εξορία, μετάφραση από τα αγγλικά: Παναγιώτης Σουλτάνης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2015, 145 σελ.

Lucien Febvre, Ευαισθησία και ιστορία - Ιστορία και ψυχολογία, μετάφραση από τα γαλλικά: Μαρία Στεφανοπούλου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2015, 115 σελ.

The York Project

Εντουάρ Μανέ, *Το μπαρ του Φολί Μπερζέρ*, λάδι σε καμβά, 96x130 εκ., 1882, Courtauld Institute of Art, Λονδίνο.

χρόνια – και μια πολύ μεγαλύτερη προϊστορία. Σήμερα ωστόσο που η ψηφιοποίηση και το διαδικτυο μοιάζει να επαγγέλλονται το τέλος του, ή, εν πάση περιπτώσει, την εξαύλωσή του, ο Αντονι Γκράφτον αναλαμβάνει στον τρίτο τόμο της σειράς να παρακολουθήσει τη διαδρομή που ακολούθησε η παραγωγή, η κυκλοφορία και η χρήση του. Ακόμα περισσότερο, η αναζήτησή του και η αξιοποίησή του.

Το ζήτημα της αναζήτησης των βιβλίων έχει καταστεί πλέον επιτακτικό, όπως μας θυμίζουν διαρκώς η Γκουγκλ μπουκς και η Άμαζον – και όπως αντιλαμβάνεται κάθε σοβαρός εκδότης ή βιβλιοπωλής, ιδίως παλαιοβιβλιοπωλής και κάθε βιβλιοθηκονόμος. Αλλά η έγνοια της αναζήτησης έχει μακρά ιστορία που μας παραπέμπει στις καρτέλες των Αλεξανδρινών, στα ευρετήρια, στους καταλόγους, στις περιλήψεις και τις βιβλιοθήκες. Είναι χρήσιμη έτσι μια αναδρομή στις μεγάλες φευγερσείες που αναστάτωσαν τη ζωή των βιβλίων, από την τυπογραφία έως τη μικροφωτογραφία και τη διαφάνεια ή τη μαζική χρήση του φωτοαντιγράφου.

Η περιήγηση αυτή μας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα την επανάσταση που συντελείται

σήμερα. Η πληροφορική συρρικνώνει το χρόνο και ενοποιεί την υδρόγειο με τρόπο εξ ίσων δραματικό, ή και δραματικότερο, από ό,τι ο σιδηρόδρομος. Η ταχύτητα, η μαζική συσσώρευση, η εύκολη πρόσβαση, η δυνατότητα πολλαπλής αναζήτησης και σύγκρισης έχουν αλλάξει και αλλάζουν σε απίστευτους και απρόβλεπτους ρυθμούς.

Αλλά η ανασκόπηση του Γκράφτον μας προσγειώνει. Το ψηφιακό και διαδικτυακό βιβλίο αναστατώνει και μεταρρυθμίζει τη ζωή μας, αλλά είναι ακόμα πολύ μακριά από το στόχο που επαγγέλλεται. Ο ρυθμός της γνώσης και της πληροφορίας στηρίζεται και θα στηρίζεται για αρκετό ακόμα χρόνο στο έντυπο βιβλίο. Η Γκουγκλ μπουκς βασίζεται στα βιβλία που αναπαράγει και εξαρτάται από τις βιβλιοθήκες που συνεργάζονται μαζί της. Επιπλέον, ακόμα σημαντικότερο, ακολουθεί τη λογική των εντύπων και παρακολουθεί τις συνήθειες και τις χρήσεις των παραδοσιακών αναγνωστών. Η εντύπωση που μας δίνουν οι μηχανές ηλεκτρονικής αναζήτησης ότι διατρέχουν το σύνολο των διαθέσιμων υλικού και ότι προσφέρουν μιαν αντικειμενική εικόνα του υπαρκτού είναι απατηλή. Η

οργάνωση των απαντήσεων που μας προσφέρουν είναι εντελώς υποκειμενική και προΐδεασμένη από τις ανάγκες και τις χρήσεις των παλαιών και των νέων φίλων του βιβλίου.

Ένα μερικό αλλά επίκαιρο συμπέρασμα είναι ότι η νέα Εθνική μας Βιβλιοθήκη έρχεται βεβαίως πολύ καθυστερημένα στη ζωή μας, αλλά όχι τόσο καθυστερημένα ώστε να χρησιμεύει μόνο ως αποθετήριο ή λαμπρό μονοείο. Μπορεί να έχει αναντικατάστατο μέλλον και αξιόλογη προοπτική.

Η στιγμή είναι κατάλληλη για να θυμηθούμε ακόμα και τις λεπτομέρειες στην παραγωγή του έντυπου υλικού. Σε μια εξειδικευμένη μελέτη που απευθύνεται περισσότερο σε φιλόλογους, εκδότες και βιβλιοθηκονόμους, ο Κόννορ Φάχου περιγράφει στον τέταρτο τόμο της σειράς τους μηχανισμούς και τις τεχνικές του χειροκίνητου τυπογραφείου που μονοπώλησε τον εκδοτικό χώρο από τον 15ο έως τον 19ο αιώνα. Αλλά ακόμα και ο αμήνητος αναγνώστης θα εκπλαγεί διαπιστώνοντας τα περιθώρια παραλλαγών ανάμεσα σε βιβλία που βγήκαν από το ίδιο πιεστήριο, στα διάφορα δηλαδή αντίτυπα του ίδιου βιβλίου.

Δεν πρέπει έτσι να μας παραξενεύει η συνειδητοποίηση ότι και

οι μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο, η Γκουγκλ και το Γιαχού, για παράδειγμα (όπως έχει επισημάνει ο Γκράφτον), παράγουν πολύ διαφορετικά αποτελέσματα μεταξύ τους. Όλοι άλλωστε προβληματιζόμαστε αναζητώντας μάταια κάτι που μας προτάθηκε κάποια στιγμή ως αιτιονόητο. Τόσο η τυπογραφία όσο και το διαδίκτυο ενέχουν χαρακτηριστικά υποκειμενικότητας που δεν είναι πάντα αιτιονόητα. Δύο αντίτυπα του ίδιου βιβλίου που τυπώθηκαν για παράδειγμα τον 16ο αιώνα στο ίδιο τυπογραφείο έχουν συχνά πολλές διαφορές μεταξύ τους – σε βαθμό που ξαφνιάζει και προβληματίζει τον βιβλιοθηκονόμο που έχει αναλάβει την καταλογογράφηση τους.

Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Από το χώρο των εντύπων και των βιβλίων περνάμε στη λογοτεχνική κριτική που προκαλεί με τις έντονες και σκληρές της αντιπαρθέσεις το ενδιαφέρον ακόμα και ανθρώπων οι οποίοι θέλουν απλώς να απολαύσουν ένα μεθυστήριο, δίχως βαθυστόχαστες αναλύσεις. Τι θα κάνουμε με τον Μπαρτ, τον Ντεριντά και τον Φουκώ; Πού θα κατατάξουμε τον στρουκτουραλισμό και τον μεταστρουκτουραλισμό- τον δομομό και την αποδόμηση;

Μπορούμε φυσικά να τα προσπεράσουμε όλα αυτά χωρίς δεύτερη σκέψη και να αρκεστούμε στην κοινή λογική και στην αισθητική που διδαχτήκαμε στο σχολείο. Αλλά αυτός δεν είναι ο τρόπος του Μέγερ Έιμπραμς. Φανατικός οπαδός της παραδοσιακής κριτικής ο ίδιος, της ανθρωποποικτικής, όπως την αποκαλεί, και φανατικός πολέμιος της αντιανθρωποποικτικής ανατροπής, δημοσίευσε τη μελέτη που συγκροτεί τον πέμπτο τόμο της σειράς σε ηλικία 100 ετών. Το βασικό του συμπέρασμα, απολύτως λογικό κατά τη γνώμη μου, είναι ότι ανάμεσα στις δύο διαφορετικές κατευθύνσεις ανάλυσης, την παραδοσιακή και τη μεταμοντέρνα, δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει πραγματικός διάλογος. Πρόκειται περισσότερο για επιλογές ποιητές που δεν κλονίζονται από λογικά επιχειρήματα. Το μόνο που απομένει είναι η μεταστροφή (ή θρησκευτική μεταστροφή) από τη μία σχολή στην άλλη.

Το δεύτερο και σημαντικότερο συμπέρασμα είναι ότι ακόμα και ο πειομένος ανθρωπιστής έχει να ωφεληθεί από τη νέα ματιά. Πολλά από όσα ισχυρίζονται οι μεταστρουκουραλιστές και οι αποδομιστές είναι ουσιαστικά. Και τα παρουσιάζει όλα ο Έμφραμς με νηφαλιότητα, απλότητα και καθαρότητα που μόνο ένας άνθρωπος με τόσο μακρά προσωπική εμπειρία και ιστορία θα μπορούσε να έχει κατακτήσει.

Ακόμα και πολλοί ενημερωμένοι αναγνώστες θα θεωρήσουν ότι ο έκτος τόμος της σειράς δεν τους αφορά και θα βιαστούν ίσως να τον προσπεράσουν. Ο Τζαν-μαπατίστα Βίκο για τον οποίο μας ενημερώνει ο Έριχ Άουερμπαχ δεν είναι ιδιαίτερος γνωστός στα ελληνικά γράμματα. Δύο εξαιρετικές εισαγωγές στο έργο του, του Καρλ Λεβίτ και του Αϊζάια Μπερλίν, μεταφρασμένες το 1985 και το 2002, μπορεί και να πέρασαν απαρατήρητες. Έτσι, ο ογκόλιθος των 1.000 σελίδων που έπεσε τελειώς ξαφνικά από τον ουρανό το 2015 μεταφρασμένος από τον Γιώργο Κεντρωτή (εκδ. Gutenberg) μας άφησε αμήχανους. Ελάχιστοι θα πρέπει να γνώριζαν τη *Νέα επιστημονική γνώση* που οριστικοποίησε ο Βίκο το 1744 – και την οποία το αγγλόφωνο κοινό διαβάζει πλέον από το 1999 στις εκδόσεις Πένγκουιν με πρόλογο του Άντονι Γκράφτον.

Δεν μπορώ να συστήσω το βιβλίο του Άουερμπαχ της σειράς *Minima* για τον Βίκο. Αλλά μπορώ να βεβαιώσω ότι μας αφορά πολύ περισσότερο από όσο θα μπορούσαμε να φανταστούμε. Απρόβλεπτα και απροειδοποίητα, ο ιταλός σοφός έβαλε από τον 18ο αιώνα τις βάσεις στον τρόπο που ασκούμε σήμερα ουσιαστικές πτυχές της φιλολογικής επιστήμης. Τον τρόπο που αντιλαμβάνομαστε και ερμηνεύουμε, για παράδειγμα, τον πολιτισμό των πρωτογόνων, τη λογική των μύθων, τις απαρχές της παγκόσμιας ιστορίας, την ιστορία των ιδεών και των ηθών, ακόμα και τη λειτουργία της γλώσσας. Αξίζει επίσης να θυμίσουμε ότι ο Βίκο βασίστηκε για τις πλούσιες και γόνιμες έρευνές του στα λιγοστά μόνο γραμματειακά τεκμήρια που ήταν διαθέσιμα την εποχή του – και πάνω από όλα στα ομηρικά έπη.

Η παρουσίαση του Βίκο μας επιτρέπει πάντως να κατανοήσουμε καλύτερα το δεύτερο δοκίμιο

Έξι από τους συγγραφείς έργα των οποίων εκδίδονται στη σειρά *Minima* (από αριστερά προς τα δεξιά, από πάνω προς το κάτω): ο Έρνστ Κασσίρερ, ο Τόνι Τζαντι, ο Άντονι Γκράφτον, ο Μέγερ Χάουαρντ Έμφραμς, ο Έριχ Άουερμπαχ και ο Ρίτσαρντ Σέννετ.

του Άουερμπαχ που περιλαμβάνει ο ίδιος τόμος. Το μεγάλο ερώτημα που τίθεται είναι από ποια αφητηρία θα επιχειρήσουμε σήμερα μια ανασκόπηση της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Έχουμε πλέον εποπτεία μιας γραμματείας που παράγεται για έξι χιλιάδες χρόνια, σε περίπου πενήντα λογοτεχνικές γλώσσες – κάτι αδιανόητο την εποχή που ο Γκαίτε άνοιγε τον προβληματισμό για την παγκόσμια λογοτεχνία. Αλλά δεν έχουμε ακόμα επινοήσει έναν αποτελεσματικό τρόπο για να τη θεωρήσουμε στο σύνολό της. Απεναντίας, η κατάρρευση των κυρίαρχων άλλοτε ανθρωπιστικών σπουδών με επίκεντρο τα αρχαία ελληνικά, τα λατινικά και τη Βίβλο καθιστά τα εγχειρήματα αυτό εξαιρετικά δυσχερές. Η εγκυκλοπαιδική συλλογή υλικού από την άλλη δεν αποτελεί βάση για την κατανόηση του γενικού και του οινολικού.

Ο Άουερμπαχ προτείνει δύο μεθοδολογικές αρχές. Πρώτον να

αναζητούμε κάθε φορά ένα επί μέρους φαινόμενο όσο το δυνατόν οριοθετημένο, συγκεκριμένο και περιγραψίμο, κατάλληλο για να αναχούμε από αυτό στο παγκόσμιο. Και δεύτερον να υπερβούμε τη γλώσσα και την παιδεία του έθνους μας, από τις οποίες ασφαλώς θα ξεκινήσουμε, για να κατακτήσουμε την επίγνωση ότι το πνεύμα και η λογοτεχνία, ως έκφρασή του, δεν έχουν εθνικότητα. Να σκεφτούμε γύρω από την εθνική μας λογοτεχνία να ήταν ξένη.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ, ΦΟΒΟΙ, ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

Το βιβλίο του Ρίτσαρντ Σέννετ, το έβδομο της σειράς, ασχολείται ακριβώς με τον ξένο και την εξορία, εξετάζοντας δύο πολύ διαφορετικά παραδείγματα: Το ένα είναι οι Εβραίοι της Βενετίας, που γνωρίζουμε όλοι καλά από τον *Έμπορο* του Σαίξπηρ, με τους

οποίους εισάγει και καθιερώνει για πρώτη φορά η λογική του γκέτο – ακόμα και η ονομασία του. Αναλύει έτσι τη διασύνδεση και τη συσχέτιση του ελευθέρου εμπόριου με την περιοριστική θρησκεία, φθάνοντας σε συμπεράσματα που μας αφορούν ιδιαίτερος σήμερα – την ελευθερία στη διακίνηση του κεφαλαίου και τους περιορισμούς στη διακίνηση της εργασίας. Το δεύτερο παράδειγμα του βιβλίου μας οδηγεί στον 19ο αιώνα και την ανάδυση της νεωτερικής εθνικής συνείδησης.

Ξεκινώντας από τον εκπληκτικό πίνακα του Μανέ *Το μπαρ στα Φολι-Μπερζέρ*, ο Σέννετ αναδεικνύει ως εργαλείο τον καθρέφτη, ιδίως αυτόν που μας δείχνει κάτι άλλο από το αναμενόμενο. Τέτοιος είναι, ισχυρίζεται, ο σύγχρονος εκτοπισμένος: Αντίς που ανακαλύπτει τον εαυτό του ως εθνικό υποκείμενο μέσα από τον εκτοπισμό. Αυτό κατά τη γνώμη του είναι ένα από τα κύρια χαρακτη-

Αρχείο The Books' Journal